

Sociologie jako věda

Období protosociologie (antika, středověk, osvícenství).

Formulování sociologie jako vědy francouzským sociologem **Augustem Comtem** (1798-1857) - v roce 1839 poprvé užil termínu sociologie, novotvar z lat. societas (společnost) + řeckého logos (věda),

Mezi dalšími zakladateli sociologie bývají uváděni: anglický sociolog **Herbert Spencer** (1820-1903) a **Karel Marx** (1818-1883) - německý ekonom a sociolog, zakladatel marxismu.

Další významní klasikové sociologie:

Émile Durkheim (1858-1917)

Max Weber (1864-1920).

Důvody vzniku sociologie

1. Důvody společenské:

- bouřlivý rozvoj věd, zvl. přírodních,
- nutnost řešení problémů vyvolaných procesem industrializace a rozpadem tradiční společnosti.

2. Důvody myšlenkové:

- teorie sociálních filozofů (idea pokroku, teorie společenské smlouvy, teorie přirozeného práva apod.),
- myšlenky utopického socialismu (lze vytvořit novou ideální a harmonickou společnost),
- klasická ekonomická teorie (ekonomizující teorie společnosti Adama Smitha a dalších velkých ekonomů),

Vymezení sociologie

Nejčastěji vymezujeme sociologii jejím **předmětem**

1. Syntetizující definice sociologie například jako vědy o:

- organizaci a vývoji společnosti (T.G. Masaryk),
- sociálních jevech (I. A. Bláha),
- sociálních vztazích (G. Simmel),
- sociálních faktech (É. Durkheim),
- sociálním jednání (M. Weber),
- sociálním životě jedinců, skupin a společností (A. Giddens).

2. Výstižnější je ucelená analytická definice sociologie základními okruhy studované problematiky, kterými jsou:

- společnost,
- struktura společnosti,

- sociální vztahy,
- sociální jevy.

Sociální jevy lze rozdělit do těchto základních podskupin:

- oblasti sociálního života (zejména hospodářství, politika, právo, morálka, umění, náboženství, věda),
- sociální seskupení (vedle sociálních skupin sem patří například komunita, dav, sociální hnutí, veřejnost),
- sociální činnosti (zejména práce zájmová činnost, rekreační činnost apod.),
- sociální procesy (např. procesy enkulturace, urbanizace, industrializace).

Sociologie práva

Formuje se na přelomu 19. a 20. století jako reakce:

- na právní pozitivismus v **Evropě**, zakladateli jsou zejména:
Eugen Ehrlich (1862-1922), v “Základech sociologie práva” (1913) pojem “živé právo”;
Emanuel Chalupný (1879-1958), monografie “Sociologie a filosofie práva a mravnosti” (1929);
- na potřeby právní praxe ve **Spojených státech** - zakladatel americké sociologie práva **Roscoe Pound** (1870-1964) rozlišil právo v akci (law in action) a právo v knihách (law in books).

Vymezení sociologie práva

Výstižně ji vymezil již **Max Weber** jako vědu empiricky analyzující vztah práva a společnosti.

Současní autoři vymezují sociologii práva zejména jako vědu studující fakticitu práva, sociální skutečnost práva nebo sociální život práva.

Předmětem sociologie práva jsou:

- Vzájemný vztah práva a společnosti,
- Mechanismus působení práva ve společnosti,
- Funkce a role práva ve společnosti.

Přínos sociologie práva pro právní praxi:

- pro oblast tvorby práva (empirické podklady pro zkvalitnění právní politiky),
- pro oblast aplikace práva (znalost širších sociálních kontextů),
- pro ověření efektivnosti práva (použitím sociologických metod a technik).

Sociologické poznání versus zdravý rozum

Sociologické poznání jako poznání vědecké představuje systematické a cílevědomé poznávání sociální reality vědeckými postupy a metodami.

Zdravý rozum je zobecněním běžné nesystematické zkušenosti každodenního života. Jeho kvalita v sociální oblasti odvisí zejména od sociální inteligence jedince a obecné lidské zkušenosti (moudrosti) předávané socializací.

Sociální inteligence je schopnost orientovat se v mezilidských vztazích a sociálních situacích, rozumět jim, žít s lidmi, působit na ně a nasměrovat je tam, kam chceme. Je geneticky podmíněna, ale nerozvine se bez jejího průběžného rozvíjení (tréninku) v procesu sociálního učení.

Pravděpodobnost úspěšnosti zdravého rozumu (úsudku) při řešení konkrétního sociálního problému závisí zejména na složitosti tohoto problému a úrovni sociální inteligence řešitele. Právní problémy bývají současně i problémy sociálními nebo mají sociální konsekvence.

Sociologické poznání umožňuje porozumět sociálnímu dění a sociálním jevům kolem nás. Americký sociolog Peter Berger říká, že umožňuje “vidět skrz”, “vidět za scénu”, “prohlédnout hru”, neboť “věci nejsou tím, čím se zdají”.

Sociální realita a způsob jejího poznání

Sociologie jako věda o společnosti

- Věda – soubor empiricky prokazatelných pravd.
- Společnost – souhrn individuí jednající s ohledem na jednání druhých v určitém historickém, prostorovém, kulturním a sociálním kontextu, jehož parametry mohou svým jednáním ovlivňovat jen částečně. (Keller J.)
- společnost tradiční, moderní a postmoderní.

Přehled sociologických disciplín

- Sociologie jednotlivých oblastí sociálního života.
- Sociologie jednotlivých stránek společenského života.
- Speciální sociologie společenských skupin.
- Sociologie sociálních činností a procesů.
- Sociální patologie.

Naturalismus v sociologii v 19. a na počátku 20. století

Vysvětlování fungování sociální reality pomocí analogie s přírodou.

Dělíme na:

- Mechanistický směr;

- Biologicky orientované teorie;
- Geografický determinismus.

Psychologismus v sociologii

Vysvětlování fungování společnosti pomocí psychiky individua a psychických jevů a procesů.

Nejvýznamnější :

- Psychologie davů (Gustav Le Bon 1841 – 1931);
- Psychoanalytická škola (Sigmund Freud 1856 – 1936);
- Behaviorismus (John Broadus Watson 1878-1958).

Sociologismus

Fungování společnosti je vysvětlováno z ní samé. Společnost je realita zvláštního druhu “sui generis” a nedá se vysvětlit ani podle přírody ani podle psychiky jedinců.

Sociologie je koncipována jako **věda o sociálních faktech** (Émile Durkheim 1858 – 1917).

Prvky sociální reality jsou sociální fakta, jejichž souhrnem je společnost. **Sociálním faktem** je každý druh jednání, které je svou existencí nezávislé na individuu, ale je schopné vnějšího tlaku na jedince (móda, zákony, zvyky, obyčeje).

Základní paradigmaty sociologického myšlení

Odpověď na otázku, jak může fungovat pořádek ve společnosti.

- Verze konsenzuální;
- Teorie konfliktu;
- Interpretativní pohled.

Společnost strukturovaná a stratifikovaná

Sociální struktura - spojuje jednotlivé členy nebo části společnosti dohromady.

Definice:

- Síť relativně stálých, podstatných vztahů sociálního systému jako celku a jeho elementů, jakož i elementů navzájem charakteristická pro daný sociální systém v dané etapě vývoje.
- Relativně stabilní síť vztahů jedinců, pozic, rolí a sociálních seskupení různého typu.

Do sociální struktury je zahrnována makrostruktura, mezostruktura a mikrostruktura.

Sociální struktura má různé dimenze:

třídní,
vzdělanostní,
věkové,
podle pohlaví,
podle místa bydliště,
profesní,
národnostní,
konfesní,
podle typu rodiny apod.

Sociální stratifikace

Sociální stratifikace představuje hierarchickou diferenciaci společnosti do **vrstev**, tj. do širokých skupin, odlišujících se navzájem podle celé soustavy kritérií.

Kritéria mohou být:

- Materiální;
- Kulturní;
- Politická;
- Obecně sociologická.

Často se používá **šestiúrovňová soustava vrstev**:

- vyšší horní,
- nižší horní,
- vyšší střední,
- nižší střední,
- vyšší dolní,
- nižší dolní.

Sociální mobilita

Pohyb uvnitř daného společenského systému

- vertikální,
- horizontální.

Problém rovnosti

Cesta obsazování společenských pozic a možnost mobility.

Rovnost startu.

Zmenšování nerovností.

Společnosti dělíme na :

- společnosti výkonu,
- společnosti askripce.

Sociologické vymezení práva

Právo vymezují rozdílně:

- teorie práva - zdůrazňuje normativní aspekt práva (právo jako systém právních norem),
- sociologie práva - zdůrazňuje empiricky postižitelnou realitu práva, fakticitu práva,
- právní filosofie - všímá si axiologické stránky práva (hodnoty a smyslu práva).

Sociální kontrola, právo jako nástroj sociální kontroly

Sociální kontrola je především určitým sociálním procesem, při kterém se předávají lidem jisté standardy a vzorce chování.

V nejobecnější rovině jde o **udržení řádu, pravidel a stability sociálního útvaru.**

- Společnost působí na jedince a umožňuje mu na základě daných podmínek seberealizaci, pokud jedinec společnost respektuje.
- Společnost působí na jedince represivně v případě, kdy jedinec společnost nerespektuje, snaží se ze společnosti vymanit.

Problematika kontroly odkazuje k oblasti moci, neboť moc znamená schopnost kontrolovat dění. **Moc je předpoklad, prostředek i výsledek sociální kontroly.**

Socializace – univerzální prostředek sociální kontroly

Předpoklady socializace:

- **Socializační proces není pouze pasivní přizpůsobení** určitým danostem. Existuje jistá míra volnosti.
- **Socializace není pouhou transmisí minulosti**, svou podstatou je zaměřena na budoucnost.
- **Osvojená kultura není homogenní celek.** V socializačním procesu si lidé osvojují jen část, a to v přímé závislosti na své sociální příslušnosti.

Právo jako nástroj sociální kontroly

Právo je prostředkem sociální kontroly, který řídí a koriguje sociální život.

Z mechanismu sociální kontroly se vydělují dva aspekty:

- **Normativní** - nalézající odraz v systému norem
- **Institucionální** – systém úřadů a činitelů realizujících kontrolní funkci ve společnosti. Má složitou organizační strukturu zahrnující státní orgány (soud, policie) i orgány nestátní (zájmové spolky a organizace, referenční skupiny, rodina)

Právní socializace - adaptace na požadavky právního systému a schopnost užívat v potřebné míře to, co právní systém poskytuje jednotlivci i skupinám.

Sociální role, sociálně psychologické typy osobnosti a sociální kontrola

Sociální roli můžeme chápat jako standard chování, který je od jedince v určité pozici očekáván. Nesplnění normativního očekávání nositele role je postihováno **sociálními sankcemi**.

Některé role vyžadují vysoký stupeň kontroly (vězeň).

Sociální kontrola a sociální typy osobnosti:

- **Autoritářská osobnost** (touha po moci, podléhání autoritě, panovačnost atd.) Chce kontrolovat jiné, ale současně chce být kontrolována jinými, chce být poslušná a nemít odpovědnost.
- **Dominantní osobnost** – chce kontrolovat, aniž sama kontrole podléhá (vůdčí osobnosti, diktátoři).
- **Submisivní osobnost** – nechce kontrolovat, vládnout, rozhodovat, naopak chce být kontrolována a kontrolu proto vyhledává.
- **Anarchistická osobnost** – nechce být kontrolována a nechce kontrolovat (žij a nechej žít).

Sociálně psychologické pojetí normality, sociální deviace a protiprávní chování

Normalita - (z lat. normalis, pravidelný), v sociologii vystupuje především jako stav, kdy jednotlivci, skupiny či celá společnost přiměřeně respektují ustavené systémy hodnot a norem.

Normalita tedy úzce souvisí s normou. **Sociální normy** regulují chování a usnadňují interakci mezi lidmi tím, že vnášejí do vzájemného styku pravidelnost a umožňují předvídat chování.

Normalitu lze chápat v užším smyslu jako pouhou absenci úchytky, či v širším smyslu jako výraz **optimálního stavu organismu** či systému.

Normalitu je možno vymežit podle:

- normy ideální,
- normy statistické,
- funkcionální normy,
- subjektivní normy pozorovatele.

Sociální deviace

Sociální deviaci chápeme jako odchylku od společenské normy nebo skupiny norem.

Protiprávní chování

Pojem užší než sociální deviace – vztahuje se k jednání, které je v rozporu s právní normou. Rozlišujeme:

- **úmyslné chování,**
- **chování nedbalostní.**

Úmyslné chování představuje pro společnost největší nebezpečí a je možné ho rozdělit na:

- chování orientované na vnější prostředí,
- chování orientované k jednotlivci (subjektu).

Teorie sociální deviace, sociální anomie

Rozlišujeme několik tzv. "čistých" typů teorií, které vycházejí buď z analýzy aktéra nebo situace:

- Teorie kladoucí důraz na aktéra;
- Situační teorie;
- Teorie konjunktivní.

Podle obvykle užívaného třídění můžeme dále vydělit **tři základní teoretické proudy**:

- biologický,
- psychologický,
- sociologický.

Mezi základní sociologické přístupy patří:

- Strukturálně funkcionální teorie deviace;
- Konfliktní teorie deviace;
- Interpretativní teorie deviace.

Anomie

Pojem anomie (řec. nomos tj. zákon) znamená rozklad vládnoucích morálních hodnot a norem, které jedinec pociťuje jako demoralizaci a dezorganizaci.

Za **anomickou** pokládáme tu společnost, které chybí normalita (normalita je protikladem anomie) buď ve smyslu:

- statistickým (velký počet jejích členů překračuje platné normy),
- funkčním (normy působí kontraproduktivně),
- normativním (normy společnosti nejsou v souladu s našimi vlastními normami).

Je možné rozlišit tři různé, ale i vzájemně spojené výrazy:

1. **Anomie jako dezorganizace osobnosti.**
2. **Anomie jako sociální situace** (normy jsou v rozporu).
3. **Anomie jako sociální situace bez norem.**

Sociologický výzkum

Pojem výzkum znamená tvůrčí poznávací činnost v oblasti vědy, směřující k odhalení příčin a podmínek zákonitostí konkrétních jevů v přírodě a lidské společnosti.

Předmětem sociologického studia je vztah sociální jev - jiné sociální jevy.

Druhy výzkumů:

- Individuální nebo skupinový;
- Reprezentativní;
- Zkušební;
- Experimentální;
- Komparativní.

Reprezentativní vzorek

Matematická statistika poskytuje různé způsoby výběrů, kterými lze získat poměrně **malý výběrový soubor** z něhož se dělají odhady na **základní soubor** (všechny případy v dané oblasti). Obvykle se hledá vzorek, který má charakteristické rysy základního souboru (**kvótní výběr**). Reprezentativnosti se přiblížíme také tehdy, jestliže vybereme vzorek tak, aby každý prvek základního souboru (celé populace) měl stejnou pravděpodobnost se dostat do vzorku (**náhodný výběr**). Neexistuje reprezentativnost stoprocentní.

Metody a techniky sociologického výzkumu

Pojem **metoda** v nejširším významu znamená cestu, způsob, návod, kterým se něco dosáhne

Základní metodou v sociologii je metoda **logická** a **historická** (slouží především potřebám teoretického studia).

Kvantitativní metody vycházejí z principu verifikace hypotéz, které od počátku směřují výzkum k exaktnímu, číselnému vyjádření. Směřují k explanaci, k vysvětlení na základě odhaleného kauzálního vztahu nebo zákonité tendence. Typickým řešením jsou statistické postupy.

Kvalitativní metody odmítají princip předběžné konstrukce skutečnosti aktivitou badatele. Výzkumník vstupuje do terénu nezátížen apriorními předpoklady a nezdůrazňuje se objektivní odstup od skutečnosti, ale naopak subjekt-subjektová povaha poznání sociální reality, do které musíme proniknout a porozumět jí. Hypotézy tak stojí až na konci procesu zkoumání jako jeho výsledek. Typický je přístup monografický a historický (biografické metody).

Procedura je určitý způsob organizace sociologického výzkumu. Často se používá kombinace jednotlivých procedur. Sociologie má k dispozici 5 základních procedur:

- Statistická – používá se pro hromadné jevy, využívá některých metod ze statistiky.
- Monografická – předmětem pozorování je jeden případ, objekt.
- Experimentální – navozuje jevy a procesy (experiment laboratorní a terénní).
- Typologická – vychází z empirických informací, které analyzuje a uspořádává do typů.
- Historická procedura – informace zjišťuje z pramenů, dokumentů a výpovědí. (Zabírá obvykle kratší časové úseky než historická metoda, slouží potřebám sociologického výzkumu). Historická procedura úzce souvisí s dlouhodobým tzv. **longitudinálním výzkumem**.

Techniky sociologického výzkumu:

Technika je souhrn speciálních postupů na efektivní využívání některé procedury, způsob sběru empirických dat.

Výzkumné údaje se zachycují zejména pomocí těchto technik:

- Pozorování (přímé, nepřímé; zúčastněné, nezúčastněné; utajené, neutajené).
- Rozhovor (kategorizovaný, nekategorizovaný; zjevný, skrytý; individuální hromadný; měkký a tvrdý).
- Dotazník (anonymní, neanonymní).
- Anketa.
- Experiment.
- Studium dokumentů (obsahová analýza, sémantická analýza).

Fáze sociologického výzkumu:

- **Příprava (projekt);**
- **Sběr dat;**
- **Zpracování;**
- **Interpretace a praktická aplikace.**

Sociometrie a sociotechnika

Sociometrii lze vymezit jako soubor kvalitativních postupů při analýze struktury a dynamiky převážně malých společenských skupin pomocí zjišťování **socioemočních preferencí** (volby sympatie a antipatie).

Používá se zejména **sociometrický test**

Zakladatel sociometrie – **Jakob Levi Moreno** (1892-1974), americký psychiatr působící jako psychoterapeut ve Vídni.

Moreno používá:

- **psychodrama**, které se zabývá interpersonálními vztahy,
- **sociodrama**, které se zabývá meziskupinovými vztahy.

Podstatou psychodramatu je hraní úloh – konfliktních situací, rolí za aktivní součinnosti jiných osob. Psychodrama se orientuje spíše na pochopení jedince, sociodrama na pochopení vztahů mezi členy.

Sociotechnika nebo také sociální inženýrství je praktická vědní disciplína, která se zabývá tím, jak pomocí určitých prostředků dosáhnout plánovaného efektu. Je to soubor doporučení, jak provádět cílevědomě a plánovitě sociální změny, aby bylo dosaženo žádaného cíle.

Za předchůdce sociotechniky je pokládán Niccollo **Machiavelli** (1469-1527), který ve svém spise kniže formuloval soubor doporučení, jenž by měla být v praktické politice použita.

Právo a sociotechnika

Termínu **sociální inženýrství** poprvé použil v práci Úvod do sociologie práva Roscoe **Pound** v roce 1922. Hlavní úkol práva – **zachování společenské rovnováhy**.

Problematikou sociotechniky a práva se dále zabýval Adam **Podgórecki**, podle něho má právo:

- **odradit lidi od určitých způsobů chování** – odstrašující funkce práva;

- **informovat od chování, která právní autoritu podporují** – funkce práva jako ukazatele;
- **nutit k přesně vymezenému chování** – potlačovací funkce práva.